

12. *Н. В.* [Молчановський Н. В.] Рец. на ст.: Грушевський М. С. Барское старство... // Киевская старина. — 1895. — Т. XLVIII. — С. 103—112.
13. *Оглоблин О. П.* Грушевський Михайло // Енциклопедія українознавства. — Київ, 1994. — Т. 2. — С. 453—455.
14. *Ситник О.* Роля Володимира Антоновича у формуванні Михайла Грушевського як історика // УІ. — 1991—1992. — № 3—4 (1—4). — С. 169—178.
15. *Смолій В. А.* Видатний історик України / В. А. Смолій, П. С. Сохань // В кн.: Грушевський М. С. Історія України-Руси. В 11-ти т., 12-ти кн. Т. 1. До початку ХІ в. — Київ: Наукова думка, 1991. — С. XIX.
16. *Федотова О.* Політичний внесок у бібліографію "Грушевськiани" (Про бібліографічний посібник Грановського "Михайло Грушевський. Перший президент України, академік: Бібліографія (1885—2000 рр.). — Київ, 2001. — 384 с.) // Вісник Книжкової палати. — 2001. — № 11. — С. 21—24.
17. *Филевич И. П.* Обзор главнейших сочинений и статей по западнорусской истории за 1891 год // Славянское обозрение. — Санкт-Петербург, 1892. — Т. 1. — С. 418—421.
18. *Черкаський Б.* Бібліографія // Грушевський М. Під зорями. — Київ, 1928. — С. 574—578.
19. *Ясинський М. І.* Літературно-науковий вісник: Показчик змісту. Т. 1—109 (1898—1932). — Київ—Нью-Йорк: Смолоскип. — 2000. — 544 с.

В статтє рассмотрена роль библиографии в творчестве М. Грушевского, а также определены основные направления изучения его научного наследия.

The article reviews the role of bibliography in the works of M. Hrushevsky. There are also determined the main directions of study of the scientific heritage of the scientist.

Надійшла до редакції 17 жовтня 2016 року

ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ

УДК 655.4:378.4](477)(091)

Людмила Давидова,
аспірант Інституту журналістики
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Зародження видавничої практики в українських університетах

У статті здійснено аналіз перших спроб книговидання флагманами університетської освіти в Україні — Острозькою і Києво-Могилянською академіями, Харківським університетом, Київським університетом Святого Володимира та Львівським університетом, узагальнено їхні набутки.

Ключові слова: *видавнича практика, університетське книговидання, університетське видавництво, університетська друкарня.*

Постановка проблеми. Досвід університетських видавництв від початку їхнього створення є феноменом і тією рушійною силою, яка сприяла активному розвитку і становленню європейської й української університетської освіти, утвердженню і швидкому поширенню в науковому й освітньому колах передових думок, популяризації їх у прогресивних в усі часи студентських колах. Багатий фактичний матеріал, що містять дослідження з історії виникнення і розвитку книговидання, актуалізує виокремлення із загальної картини досвіду книготворення особливої книги — університетської, яка виконувала надзвичайно важливу місію в забезпеченні інтелектуальних потреб суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Видавнича діяльність закладів вищої освіти неодноразово становила проблематику досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців, проте найчастіше вони фокусували увагу лише на історії конкретного навчального закладу або спільних ознаках і відмінностях функціонування кількох центрів університетської думки. Етапи зародження і розвитку видавничої практики в Острозькій академії репрезентовано в наукових працях І. Мицька, П. Кралюка, Н. Бондар, І. Пасічника, В. Атаманенка, М. Манька, М. Ковальського та інших дослідників острогіани. Видавнича діяльність Києво-Могилянської академії становила предмет зацікавлення вчених З. Хижняк, Л. Алексієвєць, О. Пахльовської, М. Гламазди та ін. Історія заснування і становлення Харківського університету як одного з провідних навчальних закладів з

багатими видавничими традиціями відома завдяки працям Д. Багалія, П. Роздорожного, В. Бакірова, Н. Подоляки. Розвитку видавничої справи у Київському університеті Святого Володимира присвячено розвідки вітчизняних науковців Л. Кочубей, М. Тимошика та С. Черняка, а видавничу діяльність Львівського університету вивчала Г. Русинська-Гертих. Проте спроб системно проаналізувати й узагальнити в різних часових і проблемних вимірах досвід університетських видавничих практик зроблено не було.

Мета статті — здійснити аналіз етапів книговидання провідними українськими університетами та узагальнити їхні набутки.

Першим навчальним закладом європейського зразка в Україні був Острозький культурно-освітній центр (1576), який об'єднав колегію, літературно-науковий гурток, бібліотеку, друкарню. До його функцій належали викладання, наукова, перекладацька та видавнича діяльність. Друкарня, згідно із Актом поділу володінь князя Василя-Костянтина Острозького між його синами Янушем і Олександром 1603 р., мала особливий статус і перебувала "у спільному подаванні, зверхності і підпорядкуванні" [11, с. 10, 64]. Згодом Острозький центр став академією, розбудовою якої активно опікувалася племінниця князя Гальшка Острозька.

На тлі тогочасних українських книжних осередків Острозьку друкарню вигідно вирізняла різноманітність видань: літургійна література, православна антикатолицька й антипротестантська публіцистика, навчальні посібники та

богословські праці. Тексти було підготовлено церковно-слов'янською та українською мовами. Дбали острозькі видавці й про якість книг: у разі виявлення помилок пердруковували окремі сторінки або й розділи [5]. Саме в цій друкарні побачила світ найславетніша культурна пам'ятка українства — Острозька біблія, яка була, за твердженням І. Огієнка, результатом колективної праці своєрідного "друкарського цеху" [7]. Неабияку цінність становили першодруки для шкільної освіти. Навчальний процес в академії забезпечували "Азбука", 8 аркушів якої містили тексти молитов грецькою і церковнослов'янською мовами, та "Буквар" на 48 аркушах. Етапний день — 5 травня 1581 р., коли в Острозькій друкарні вийшло видання А. Римші "Хронологія" у форматі листівки на двох аркушах, за яким вивчали назви місяців латинською, єврейською й українською мовами. "Хронологія" містила також біблійні сюжети, стислу інформацію про релігійні свята і була першим окремим виданням поетичного твору в кириличному друкарстві [11, с. 66, 451].

І. Огієнко небезпідставно зауважував, що Острозька друкарня була "першою постійною друкарнею на українській землі" [10]. Про її діяльність знали чимало освічених людей краю і виявляли значний інтерес до книжкової продукції. У післяфедорівський період діяльності друкарні світ побачила велика кількість навчальних видань: "Грамматика" (друге видання острозького "Букваря" 1578 р.); "Книжица словенская рекомаа грамматика" ("Буквар") 1598 р.; "Часослов", виданий 8 червня 1598 р., та "Часослови" 1602 і 1612 рр. Якість острозьких видань того періоду була помітно нижчою, оскільки використовувався темно-сірий та грубий папір [11, с. 308, 317].

Особливості функціонування Острозької друкарні та її продукцію аналізував і перший ректор Київського університету Святого Володимира М. Максимович у "Письмах о кн. Острожских к графине А. Д. Блудовой" (у п'ятому і шостому листах йдеться про Острозьку академію, друкарню та видавничу продукцію) [11, с. 216—217].

Виданню взірців просвітницької, навчальної, духовної та світської літератури, авторами яких були ректори, викладачі і випускники Києво-Могилянської академії, значною мірою сприяла діяльність Київської лаврської друкарні, яку організував архімандрит Є. Плетенецький. Вагомим був внесок у розвиток видавничої справи П. Беринди — мовознавця, письменника, перекладача і друкаря, удостоєного титулу "архітипографа церкви Руської", завідувача Лаврської друкарні. 1627 р. видано "Лексикон славеноросский и имен тлъкованіе", який містив тлумачення майже семи тисяч слів і висловів, перекладених з латини, грецької, єврейської та інших мов. До видання "Лексикону славеноросского и имен тлъкованія" долучився і С. Беринга — перекладач, вправний друкар і гравер, що уклав "Синодик Києво-Печерської лаври, а також складальника Стефана Беринди і його родичів", фрагмент якого зберігся [6, с. 65—66; 10].

Ще один діяч — Т. Земка, котрий мав титул "всього типу (друкарні) правителя" і очолював друкарню до 1632 р., відомий як редактор, упорядник, перекладач, автор оповідальних статей, перекладених з грецької до "Тріоди посної" (1627), прозових передмов і післямов для книг, що виходили у Лаврській друкарні, а також як "ісправитель" (коректор) та один із засновників Києво-Могилянського колегіуму [15, с. 50]. У книгах "Тлумачення на Апокаліпсис" (1625) і "Служебник" (1629) уміщено його вірші на герб З. Копистенського та П. Могили.

Видавнича діяльність П. Могили, який упродовж 20 років керував Лаврською друкарнею, формувала й утверджувала національну свідомість. Видання цього періоду поєднали найкращі західноєвропейські й українські традиції книжності, відзначалися науковістю. Серед взірців — "Анфо-

логіон" (1636), "Євангелія учительна" (1637), "Собраніє короткої науки о артикулах віри" (1645) та ін.

Гідним продовжувачем видавничих традицій був І. Гізель. У Лаврській друкарні побачили світ "Твір про всю філософію" (1645—1647), "Мир з богом людини" (1669) його авторства; ораторські промови ректора Києво-Могилянського колегіуму Й. Галятовського "Ключ розуміння" (1659), який слугував студентам посібником з риторики, та перший вітчизняний курс ораторського мистецтва "Наука, або способ зложеня казана", що був додатком до збірника; "Патерик Печерський" (1661, перевидано 1678) і "Синопис" (1674), єдиний шкільний підручник, що містив систематизований виклад подій вітчизняної історії. Окрім богослужбових книг і наукової літератури, друком виходили шкільні підручники, букварі, згодом — полемічні твори, урядові укази, подарункові видання, а також книги польською мовою [2]. Так, наприкінці 60-х — на початку 70-х рр. XVII ст. книги польською набирав випускник Києво-Могилянської академії І. Армашенко, який очолив польський відділ Лаврської друкарні і, за свідченнями сучасників, був надзвичайно здібним фахівцем [15, с. 43]. У 1786 р., за часів ректорства С. Мисливського, на території Києво-Печерської лаври почала діяти друкарська дільниця, яка випускала навчальну літературу переважно для Києво-Могилянської академії, а також видання медичної, господарської тематики і періодичні [3].

Після закриття Києво-Могилянської академії освітні традиції продовжив Харківський університет, паралельно із заснуванням і початком роботи якого тривала підготовка до організації друкарні. Цим питанням опікувалися В. Каразін та І. Тимковський за сприяння попечителя навчального округу С. Потоцького. Університетська друкарня, облаштована у головному корпусі, розпочала роботу 1805 р. з випуску циркулярних розпоряджень, повідомлень, відомостей і дрібних приватних оголошень. Першою віддрукованою книгою стала праця І. Ризького "Опыт риторики", того самого року вийшли перший посібник з українського мовознавства "Введение в круг словесности" його ж авторства і брошура П. Шумлянського "Мысли о способах против пожаров".

Головне завдання університетської друкарні полягало у забезпеченні навчального закладу науковими працями, підручниками і навчальними посібниками, курсами лекцій. Друкували студентські роботи, переклади, звіти про діяльність університету, промови з нагоди урочистих і річних зборів. Завдяки широкій палітрі шрифтів, якими володіла друкарня, виходили наукові праці французькою, німецькою, грецькою, латиною. Зокрема, побачили світ дослідження К. фон Роммеля, Я. Беллен-де-Баллю, Й. Шада та ін., а також три збірники І. Срезневського "Запорожская старина" (1833—1838), які містили багатий історичний матеріал.

У Харківській університетській друкарні вийшов переклад "Слова о полку Ігоревім" (1807), поетичні збірники В. Масловича, видавця "Харьковского Демокрита": "Басни в стихах" (1811, 1825), "Дельф и Дельфира, или увенчанная любовь" (1811), "Баснь на прибытие в мир Асмодея" (1813), "Драматический кантат Харьковскому благотворительному обществу" (1814), "О басне и баснописцах" (1816). Високим рівнем відзначалися художнє і поліграфічне виконання творів І. Котлярєвського "Наталка Полтавка" (1838), "Москаль-чарівник" (1841), "Вергилиева Энеида, на малороссийский язык переведенная" (1842) [1].

Найбільш плідні періоди діяльності університетської друкарні припали на 1805—1814 рр. та 1850—1860 рр. У 1861—1917 рр., окрім друкарні Харківського університету, на території Харківської губернії активно функціонували ще принаймні 29 друкарень, 6 типолітографій і 6 літографій [12, с. 46—48], тож поступово замовлення на випуск університетських видань виконували у технічно доскона-

ліших приватних друкарнях. Неконкурентоспроможність університетської друкарні призвела до того, що наприкінці XIX ст. підприємство залишилося без значних замовлень і випускало переважно звітні форми і бланки для потреб навчального закладу [4, с. 4—5].

Створенню друкарні в Київському університеті Святого Володимира сприяв процес розформування Першої армії, внаслідок якого, згідно зі списком розподілу майна, навчальний заклад отримав літографію Генерального штабу й друкарню Головного штабу і мав безкоштовно випускати у світ директиви та документи Тимчасової комісії у справах розформування Першої армії.

На засіданні правління університету 4 листопада 1835 року затверджено рішення "Про влаштування друкарні, одержаної із Головного штабу Першої армії". У користування підприємство отримало чотири справних і три непридатних для роботи верстати, а також шрифти і різноманітне приладдя. На утримання підприємства на рік виділяли 6010 рублів асигнаціями, а перший штатний розклад 22 лютого 1836 р. затвердив міністр народної освіти С. Уваров [9, с. 357—358, 360].

Разом із майном у розпорядження першого директора друкарні, титулярного радника дев'ятого класу П. Камінського на один рік було передано працівників військової друкарні: складачів, друкарів, палітурника і сторожів. До штату він залучив і двох вільнонайманих лаврських друкарів. Організаційні питання регламентували "Правила для управління друкарнею університету Святого Володимира" (1839), а її діяльність перебувала під контролем керівництва університету та навчального округу. Начальник друкарні поєднував кілька керівних функцій і мав у підпорядкуванні канцелярського службовця вищого окладу, який виконував обов'язки коректора. Право приймати працівників і призначати їм жалування також належало до компетенції начальника друкарні [14, с. 205, 208—210].

Новий керівник М. Могилянський отримав дозвіл міністерства освіти на закупівлю латинського, польського, французького, німецького шрифтів на суму 3000 рублів, а невдовзі університетська друкарня поповнилася верстатами з Полоцького піарського училища, які передали до Києва після закриття навчального закладу. Для підвищення якості поліграфічної продукції та збагачення ілюстративного оформлення 27 жовтня 1838 р. було відкрито літографію, що підпорядковувалася друкарні Університету Святого Володимира [9, с. 360; 14, с. 208].

Одними з перших видань університетської друкарні були дослідження ректора М. Максимовича "Звідки йде руська земля. За переказом Несторової повісті та за іншими старовинними писаннями руськими" (1837), "Історія стародавньої руської словесності" (1839), видані коштом автора. Появі альманаху "Кієвлянин" (перший випуск вийшов друком 1840 р., наступні два — 1841 та 1850 рр.) передували спроби М. Максимовича заснувати науковий журнал "Ученые записки" та популярний "Киевские новости", проте на запропоновані проекти періодичних видань із Петербурзької державної канцелярії надійшла негативна відповідь.

Друкарня Університету Святого Володимира активно тиражувала літературу для потреб Київського навчального округу на замовлення міністерства освіти. Насамперед видання релігієзнавчого змісту ("Исторические чтения из книг Ветхого и Нового Завета", "Четыре Евангелия из книг апостольских деяний" та "Краткая священная история Церкви Ветхого и Нового Завета"); підручники з точних наук ("Руководство по арифметике", "Задачи по арифметике", "Вопросы по арифметике для экзаменатора", "Руководство по геометрии"), а також для вивчення мови ("Русский Букварь", "Русская грамматика", "Начальные основы латинского языка", "Немецкая грамматика", "Начальный курс французского языка") [14, с. 224]. Друкували й бланки

дипломів, свідоцтв для потреб навчального закладу, звіти, навчальні програми і запитання для проведення іспитів.

Попри часті звинувачення у невисокій якості видань університетської друкарні, варто згадати багато ілюстроване, виконане на високому поліграфічному рівні видання до 50-річчя діяльності навчального закладу — "Університет Св. Володимира в царствование Императора Николая Павловича". Серед помітних були також звід "Памятников, издаваемых Археологическою временною комиссиею для разбора древних актов", "Літописи гадацького полковника Григорія Грабянки", "Летописи событий Самоила Величка".

Складна фінансова ситуація змусила університет передати друкарню в оренду на 12 років (від 1 квітня 1850 р.) власнику книжкової крамниці Й. Завадському, який отримав звання університетського друкаря і став її повновладним господарем, сплачуючи щорічну орендну плату 1000 рублів. Ще до закінчення орендного терміну Університет Святого Володимира продовжив контракт на 12 років, а 1874 р. — на 10 років. Після смерті Й. Завадського повноваження на оренду університетської друкарні 15 вересня 1887 р. отримав його син Володимир [9, с. 373—374].

Випуск книг для Львівського університету здійснювала друкарня А. Піллера, яка мала також статус урядової: в ній видавали документи, розпорядження і витяги з них, циркуляри, релігійну і світську літературу, публіцистику. Як "університетський друкар" А. Піллер випускав наукові дисертації, підручники для університету і шкіл. Після його смерті наукову і навчальну літературу друкували його вдова та сини, згодом їхні нащадки (друкарня і літографія функціонували до початку Другої світової війни; 1939 р. друкарню націоналізувала радянська влада, а навесні 1944 р. демонтували і вивезли німці).

Замовлення на продукцію, окрім Піллерів, отримували й інші друкарні, зокрема Шліхтенів, Г. Віхмана, А. Матяшовського та ін. [13, с. 67—69, 75].

Висновки. Видавничий досвід перших українських вищих навчальних закладів у творенні наукової та навчальної книги став вагомим складником культури української книжності. Завдяки видавничій діяльності Острозької академії започатковано традицію підготовки якісної університетської книги в Україні. Здобутки острозьких друкарів примножили киево-могилянці, які акумулювали досвід попередників і виробили власний, впізнаваний видавничий стиль. Друкована продукція Харківського університету, а згодом і Київського університету Святого Володимира забезпечувала не лише потреби у навчальній і науковій книзі цих вишів, а й інших закладів освіти на території навчального округу. Вагомим є й європейський видавничий досвід Львівського університету. До активів цих осередків друкарської справи належать якісно підготовлені видання, часто попри обмежене фінансування. Поєднавши передовий досвід європейських університетів з національними освітніми традиціями, ці навчальні заклади скерували діяльність на виховання нової генерації, спроможної втілити у життя мрію про українську державність, і сьогодні посідають чільне місце у когорті провідних українських вищих шкіл, що є лідерами у царині видання університетської книги.

Список використаної літератури

1. *Видавничі діяльність перших університетів України.* Книгодрукування в Харківському університеті. — Режим доступу: http://allref.com.ua/uk/skachaty/Vidavnicha_diyalnist_pershih_universitetiv_Ukrayini (дата звернення: 12.06.2016). — Назва з екрана.
2. *Гламазда М.* Друкарня Києво-Печерської лаври / М. Гламазда // Університет "Україна". — 2003. — № 10—11. — Режим доступу: http://www.vmurol.com.ua/index.php?idd=us_ublication&group=14&us_publication=241 (дата звернення: 09.06.2016). — Назва з екрана.

3. Гламазда М. Свято-Успенська Києво-Печерська Лавра. Друкарня 18—19 ст. / М. Гламазда, М. Дегтярьов, Н. Коваленко // Звід пам'яток історії та культури. — Режим доступу: <http://pamyatky.kiev.ua/streets/lavra/verhnya-teritoriya-lavri-1120-st/svyato-uspenska-kiyevo-pecherska-lavra-drukarnya-18-19-st>. (дата звернення: 09.06.2016). — Назва з екрана.
4. *Издания типографии Харьковского университета в фондах ЦНБ* : Библиогр. указ. : В 2 ч. Ч. 2. 1861—1917 гг. / Сост. : С. Н. Мельник, М. Г. Швалб ; Науч. ред. : С. М. Куделко ; Библиогр. ред. : С. Б. Глибицкая, Ю. Ю. Полякова. — Харьков : ХНУ, 2006. — 169 с.
5. *Ісаєвич Я.* Українське книговидання : витоки, розвиток, проблеми / Ярослав Ісаєвич. — Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2002. — 502 с. — Режим доступу: <http://litopys.org.ua/isaevych/is.htm> (дата звернення: 23.05.2016). — Назва з екрана.
6. *Києво-Могиланська академія в іменах. XVII—XVIII ст.* : енцикл. вид. / Упоряд. З. І. Хижняк ; За ред. В. С. Брюховецького. — Київ : Вид. дім "КМ Академія", 2001. — 736 с.
7. *Кралоук П.* Острозька Біблія в дослідженнях Івана Огієнка. — Режим доступу: http://istvolyn.info/index.php?option=com_content&view=article&id=13:-q-q&catid=25 (дата звернення: 31.05.2016). — Назва з екрана.
8. *Мицько І. З.* Осередки культури при магнатських і шляхетських дворах. Острозька академія. — Історія української культури. Т. 2 (Українська культура XIII — першої половини XVII століть). — Київ, 2001. — Режим доступу: <http://litopys.org.ua/istkult2/ikult2.htm> (дата звернення: 31.05.2016). — Назва з екрана.
9. *Нариси історії Київського національного університету імені Тараса Шевченка* / В. В. Різун, М. С. Тимошик, А. Є. Конверський та ін. ; Передм. В. В. Скопенка. — Київ : Наша культура і наука, 2004. — 440 с.
10. *Огієнко І. І.* Історія українського друкарства / І. І. Огієнко. — Київ : Либідь, 1994. — 448 с. ("Пам'ятки історичної думки України"). — Режим доступу: <http://litopys.org.ua/ohdruk/ohd.htm> (дата звернення: 23.05.2016). — Назва з екрана.
11. *Острозька академія XVI—XVII століття.* Енциклопедія. — Острог : Видавництво Національного університету "Острозька академія", 2011. — 512 с.
12. *Подолька Н. С.* Видавнича справа Харкова кінця XIX — початку XX ст. у документах / Н. С. Подолька // Вісник ХДАК. — 2014. — № 42. — С. 39—49. — Режим доступу: <http://www.ic.ac.kharkov.ua/RIO/v42/40.pdf> (дата звернення: 12.06.2016). — Назва з екрана.
13. *Русинська-Гертих Г.* Друкарня, книгарня і бібліотека у структурі Львівського університету / Галина Русинська-Гертих // Вісник Львівського університету. Сер. : Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. — 2008. — Вип. 3. — С. 65—75. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlukbit_2008_3_7 (дата звернення: 23.05.2016). — Назва з екрана.
14. *Тимошик М. С.* Історія видавничої справи : підручник. — 2-ге вид, виправлене. — Київ : Наша культура і наука, 2007. — 496 с.
15. *Хижняк З. І.* Ректори Києво-Могиланської академії. 1615—1817 рр. / З. І. Хижняк. — Київ : Вид. дім "КМ Академія", 2002. — 192 с.

В статті проведено аналіз перших спроб книго-видавання флагманами університетського образования в Україні — Острозької і Києво-Могиланської академіями, Харківським університетом, Київським університетом Святого Володимира і Львівським університетом, обобщены их достижения.

The first attempts of publishing by leaders of university education in Ukraine — Ostroh Academy, Kyiv-Mohyla Academy, Kharkiv University, Kiev University of St. Vladimir and Lviv University have been analyzed in the article, their achievements have been summarized.

Надійшла до редакції 12 серпня 2016 року

УДК 655.11:066.26:271.2-523.6(477-25)"17"

Віктор Соколов,
кандидат історичних наук,
головний бібліотекар НІПБУ

Видання календарів друкарнею Києво-Печерської лаври у XVIII столітті

Досліджено основні особливості та етапи розвитку видання календарів друкарнею Києво-Печерської лаври у XVIII ст.; проаналізовано їхній зміст, поліграфічне оформлення. Основну увагу приділено виявленню та аналізу природничо-наукових відомостей у зазначених друках та з'ясуванню значення видання календарів друкарнею Києво-Печерської лаври XVIII ст. у популяризації та поширенні природничо-наукових знань.

Ключові слова: календарі, природничі науки, книгодрукування, друкарня Києво-Печерської лаври, XVIII ст., Україна.

Із XVIII ст. світоглядний консерватизм у сферах освіти, науки та духовної культури загалом поступово втрачав свої позиції, що можна простежити, зокрема, за змістом виданих і рукописів, які створювалися і розповсюджувалися в Україні. Нові наукові відкриття, просвітницькі ідеї та культурно-світоглядні течії, які надходили з передових країн Західної Європи, стимулювали власні пошуки та розвиток наук в Україні. Одним із головних шляхів поширення наукових знань були природничо-наукові книги. Крім традиційного напрямку книгодрукування (видання трактатів, дисертацій, навчальних

посібників тощо, які були призначені насамперед ученим, викладачам і студентам вищих навчальних закладів), розвивалися, так би мовити, "малі форми" видань, що також відображали досягнення наук і поширювали знання про природу. Одним з них були календарі, що мали великий попит серед різних прошарків населення. З часом, із розвитком знань про природу і всесвіт, у календарях усе частіше публікувалися відомості з різних галузей природничих наук, а виклад матеріалу все більше наближувався до стилістичних і змістових особливостей літератури науково-популярного типу.